

Д-р Марија ЈОВАНОВИК, Просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија (1918—1929), НИО „Студентски збор“, Скопје 1983, 427.

Пред извесно време Новинско издавачката организација „Студентски збор“ од Скопје ѝ се претстави на нашата јавност со уште едно издание. Овој пат тоа е трудот на Марија Јовановиќ „Просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија (1918—1929)“.

Оваа монографија е пишувана врз основа на необјавена и досега непозната богата архивска граѓа. При изработувањето на трудот авторот ги користел главно архивските фондови во Архивот на Југославија во Белград. Покрај тоа се користени и архивските извори од Архивот на Военисторискиот институт во Белград, од Архивот на Македонија во Скопје и од други архиви, како и објавената архивска документација.

Основното тежиште во трудот е да се објасни, научно да се обработи и да се прикаже просветната политика на Кралството на СХС и нејзиниот одраз врз целокупниот живот на македонскиот народ и народностите во Вардарска Македонија во периодот од крајот на Првата светска војна до Шестојануарската диктатура. Тоа е период кој претставува една целина со неговите многубројни специфичности и карактеристики. Авторот мошне успешно го изнесува и она што ја придружува основната дејност. Впрочем за подобро согледавање на просветно-политичките прашања и проблеми, авторот во трудот се задржува и разгледува и одделни настани и прашања од другите области на животот, кои

се наоѓаат во взаемна поврзаност со гореспоменатите.

Тематиката на овој труд е мошне интересна. Марија Јовановиќ успеала преку макотрпна научно-истражувачка работа да ги одбере вистинските историски зрна за да ни ја претстави автентично положбата на просветата во Вардарска Македонија во периодот 1918—1929 година. При обработката на третираната проблематика авторот нашол за потребно Македонија да не ја третира изолирано туку во контекстот на сите настани што се случувале во Кралството на СХС.

Монографскиот труд на Марија Јовановиќ композициски содржи: Предговор, Увод, два дела со повеќе глави и подзаглавија, заклучок, статистички прилог-табели, список на консултирана и користена изворна документација и литература, бјаснувања на кратенките на текстот, регистар на лични имиња, и регистар на географски имиња и поими.

Во Предговорот (5—7) авторот ги изнесува мотивите кои го навеле да се зафати со проучувањето и расветлувањето на прашањето: просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија (1918—1929), меѓу кои основен мотив бил тој што на оваа проблематика, а донекаде и на целиот период меѓу двете светски војни, нашата историографија сè уште ни од далеку не им го посветила потребното внимание. Меѓу другото Јовановиќ истакнува

дека сочуваниот, богат и недовољно проучен изворен материјал бил доволна индикација поради која се пристапило кон научно, систематско проучување на третираната проблематика.

Во Уводниот дел на трудот (9—31), за континуитет е даден осврт на општествено-политичките, стопанските и просветните прилики, од Балканските војни до крајот на Првата светска војна.

Првиот дел под наслов „Просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија (1918-1929)“ е поделен на три глави со подзаглавја.

Во првата глава „Општествено-политичките и стопанските прилики во Вардарска Македонија (1918—1929)“ (35—91), авторот најнапред се осврнува на општествено-политичката положба по завршувањето на Првата светска војна до Видовденскиот устав. Анализирајќи и давајќи оценки на споменатата положба, Јовановиќ укажува дека наместо македонскиот народ да ја добие долго очекуваната слобода и рамноправност, во условите на монархистичкиот режим, бил прогласуван од страна на буржоаската владеачка класа за непостоен. На македонскиот народ не му се признавала неговата национална индивидуалност и култура. Македонското име, и македонскиот мајчин јазик биле забранувани. Мошне внимание привлекува авторовата констатација дека нестабилната повоена ситуација влијаела Македонија повторно да стане арена на меѓусебните судири на околните балкански држави. Марија Јовановиќ се задржува и на мерките

што ги преземала владеачката буржоазија за полесно зацврстување на власта. Во првите повоеани години буржоазијата успеала да придобие на своја страна претставници од феудалните остатоци како и елементи од побогатиот дел на населението. Меѓутоа, авторот подвлекува дека поголем дел од населението. Меѓутоа, авторот подвлекува дека поголем дел од народот уште во тоа време бил ориентиран кон Комунистичката партија на Југославија, чии идеи и програма најмногу му биле прифатливи.

Во услови на мошне тешки внатрешни противречности, буржоаската класа не бирала средства и методи за да ја зацврсти својата власт и што повеќе да ги експлоатира работните маси. Понатаму во трудот се зборува и за партиската организација во Македонија која подготвено го пречекала одржувањето на Вуковскиот конгрес (втор конгрес на КПЈ). Во врска со престојните општински и парламентарни избори, Партиската организација во Македонија ја засилила уште повеќе својата политичка активност. Во понатамошниот текст мошне сликовито се прикажани и општествено-политичките прилики во периодот од донесувањето на Видовденскиот устав до Шестојануарската диктатура (1921—1929 година). При тоа посебно се нагласени драматичните настани во кои Комунистичката партија на Југославија не останала индиферентен посматрач на најновиот бран на белиот терор што се применувал во Македонија, предизвикан од врховистичките атентати.

Глава прва завршува со разгледувањето на прашањето за стопанските прилики (1918—1929).

Во Глава втора „Просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија (1918—1921), Јовановиќ најнапред ни го свртува вниманието на прашањето: „Просветната политика на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците во училишниот систем и народното просветување” што е и наслов на оваа глава. Училишниот систем во основа бил недемократски и дуалистички. Аналогно на тоа децата на поголемиот дел од населението немале можност да го продолжуваат образованието. Гимназијата, која всушност била и единствен паг по кој можело да се дојде до вишите школи и факултетот, била достапна само за децата кои потекнувале воглавно од имотни семејства. Понатаму во трудот дадена е мошне убава слика на обновувањето и организирањето на школото во годините што настапиле веднаш по Првата светска војна. Учебната 1918/19 година претставува година на реставрација на лошата состојба во школото. Во мошне лоша состојба се наоѓале особено училиштата во пограничните зони. Просветните органи со цел полесно да придонесат во спроведувањето на асимилаторската и денационализаторската политика врз македонскиот народ биле поставени пред доста сложени задачи. Во контекстот на оваа глава расветлено е и прашањето за Категоризацијата на учениците и нивното вклучување во наставниот процес. За нас од посебен интерес е и обработката на прашањето за политиката на

владачката буржоазија во изборот на просветниот кадар, нивниот третман и цели. Во ново-создаденото Кралство на СХС постојана преокупација на просветните и други власти било прашањето на изборот на просветниот кадар, со чија помош требало да се спроведува определената денационализаторска политика преку просветата. Во оваа глава Јовановиќ студиозно го обработува и прашањето: Видовите на отпор на средношколската младина против спроведуваната просветна политика. На крајот од Глава втора прикажани се прогоните на просветните кадри заради ширењето на комунистичките идеи во народот.

Во Глава трета „Просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија од Видовденскиот устав до Шестојануарската диктатура (1921—1929)” обработени се прашањата: мерките на просветните и другите власти во спроведувањето на просветната политика за побрза денационализација и асимилација на македонскиот народ; односот на просветните и полициските органи спрема просветните кадри во Македонија; прогоните на просветните кадри, забраната на школување на ученици и студенти од Македонија надвор од границите на Кралството на СХС; засилувањето на теророт и во областа на просветата со донесувањето на посебната Резолуција во 1927 година за заострување на мерките; Балканскиот комитет во Лондон во одбрана на правата на малцинствата во Кралството на СХС.

Вториот дел што носи наслов: „Положбата на училиштата во

Вардарска Македонија (1918—1929)” (191—280) е поделен на шест глави. Во Глава прва „Положбата на основните училишта во Вардарска Македонија (1918—1929)”, Марија Јовановиќ врз основа на обработка на постојната архивска граѓа изнесува интересни статистички податоци со цел да се добие подобар увид за тоа како текло основањето и изградбата на основните училишта. Во контекстот на Глава прва, Дел втори, се обработуваат и прашањата: сопственоста, намената и состојбата на зградите на основните училишта; бројот на учениците и паралелките со коишто располагаат основните училишта; Јазикот на кој се изведувала наставата во основните училишта; Просветните кадри на основните училишта, нивната преоптовареност во изведувањето на наставата и националната структура; националната и социјалната структура на учениците; и Училишните фондови и нивната намена.

„Положбата на средните училишта во Вардарска Македонија (1918—1929)” е насловот на Глава втора, во која се обработени прашањата: гимназиите, наставните кадри и учениците; социјалната структура на учениците; и стручните училишта (учи-

телски, богословија, трговски, занаетчиски, земјоделски и граѓански”). Во третата глава, под наслов „Училиштата во Вардарска Македонија со други наставни јазици” е разгледано прашањето за муслиманските училишта на разните мисии.

Училишните библиотеки и членувањето на учениците во разни организации се предмет на разгледување во Глава четврта, Дел втори.

Глава петта е посветена на Филозофскиот факултет во Скопје.

Во последната, Глава шеста, авторот го обработува проблемот за народното просветување.

Наведените наслови покажуваат дека сите прашања опфатени во трудот добиле соодветно место и простор.

За попрегледно разбирање на третираната проблематика многу придонесува статистичкиот прилог-табели кој претставува составен дел на трудот.

Пишуван со убав и јасен стил врз база на необјавени и објавени изворни материјали трудот на Марија Јовановиќ претставува значаен придонес за расветлувањето на бројни проблеми од историјата на македонскиот народ во периодот меѓу двете светски војни.

Нада ЈУРКОВА

Глигор ТОДОРОВСКИ, Македонија по Балканските војни, Култура, Скопје 1981, 421.

Во едисијата „Современа општествена мисла” на реномираната скопска издавачка куќа „Култура”

се појави монографијата на Д-Р Глигор Тодоровски — „Македонија по Балканските војни”, со под-